

УДК 336.7
ББК 65.262. 1

**ОИД БА МАСЪАЛАҲОИ БОЗОРИ
САРМОЯИ ҚАРЗӢ ДАР НИЗОМИ
МУОСИРИ ИҚТИСОДИЁТИ КИШВАР**

**К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ РЫНКА
ССУДНОГО КАПИТАЛА В
СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
СИСТЕМЕ СТРАНЫ**

**ON THE DEVELOPMENT OF LOAN
CAPITAL MARKET IN THE
MODERN ECONOMIC SYSTEM
OF THE COUNTRY**

Ҳафизова Парвина Абдувоситовна.
Сармуаллимаи кафедраи кори бонкии
ДДҲБСТ (Тоҷикистон, Хуҷанд)

Ҳафизова Парвина Абдувоситовна,
ст.преподаватель кафедры
банковского дела ТГУПБП
(Таджикистан, Худжанд)

Khafizova Parvina Abduvositovna, senior
lecturer of the department of banking under
TSU LBP, (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: hafizova_p@mail.ru

Калидвожаҳо: бозори сармояи қарзӣ, назарияи институтсионалӣ, баҳиши молиявӣ, хидматҳои бонкӣ, бозори пул, меъёрҳои фоиз, бозори коғазҳои қиматнок, сармояи истеҳсол, хароҷоти трансаксионӣ, даромаднокии баҳиши воқеӣ ва бонкӣ

Масъалаҳои нақши бозори сармояи қарзӣ дар рушди низоми иқтисодии кишвар ва фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ баррасӣ шудаанд. Дар асоси ҷамъбасти назарияи афзоиши марҳилавӣ мундариҷа ва вазифаҳои бозори сармояи қарзӣ, ки дар он механизми ҳаракати маблағҳои озод аз як субъект ба дигарани, аз қарздиҳанда то қарзгиранда ташаққул ва инкишоф меёбад, ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Файр аз он, сохтори бозори сармояи қарзӣ аз рӯи замон ва аломатҳои функционалӣ ва институтсионалӣ тавсиф гардидааст. Инунин сатҳи даромаднокии баҳишҳои воқеӣ ва бонкии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ шудааст.

Ключевые слова: рынок ссудного капитала, теория стадийного роста, финансовый сектор, банковские услуги, ставки процента, рынок ценных бумаг, производственный капитал, транзакционные издержки

Прорабатывается роль рынка ссудного капитала в развитии экономической системы страны и в жизнедеятельности хозяйствующих субъектов. На основе обобщения теории стадийного роста рассмотрены содержание и функции рынка ссудного капитала, где формируется и развивается механизм перемещения свободных денежных средств от одного субъекта к другому, от кредиторов к заемщикам. Далее охарактеризована структура рынка ссудного капитала по временному, а также по функционально-институциональному признаку. Также дана оценка уровня доходности реального и банковского секторов экономики Республики Таджикистан.

Key-words: loan capital market, stage-by-stage growth, financial sector, bank services, interest rates, valuable paper market, production stock, transaction costs

The article dwells on the role of loan capital market in the development of the economic system of the country and in life activities on the part of economy subjects. Proceeding from a generalization of the theory of stage-by-stage growth, the author considers the loan capital market in its content and functions where a mechanism of free monetary resources moves from one subject to another, from creditors to loaners. The structure of the market in question is

characterized according to temporal and functional-institutional signs. She also estimates the standards of real and banking sectors of Tajikistan Republic economy.

Дар шароити иқтисодиёти бисёрукладии муосир ташаккул додани ташкилотҳои хоҷагидорӣ замонавӣ иқтисодиёти миллий идроки нави илмӣ як қатор масъалаҳои иқтисодӣ сиёсро тақозо мекунад. Масъалаҳои марбут ба ташаккули бозори ягонаи молиявӣ дар кишвар, ки ҷузъҳои он бозорҳои асъор, қарзҳои бонкӣ ва қоғазҳои қиматнок мебошанд, аҳамияти хоса доранд. Рушди сегменти алоҳидаи бозори ягонаи молиявӣ - бозори сармояи қарзӣ бо хусусиятҳои раванди такрористехсол дар баҳши воқеии иқтисодиёт ва иқтисодиёти миллий ва нақши соҳаҳои алоҳида дар рушди умумии иқтисодии кишвар алоқаманд аст.

Тараққиӣ рӯзафзун дар ин самт бидуни танзими ғаёлонаи давлат ғайриимкон аст, зеро, ки қабули маҷмӯи муайяни санадҳои меъёрӣ метавонад механизми мавҷудаи иқтисодиро ба қуллӣ тағйир диҳад ва ба натиҷаҳои дилхоҳ ноил гардидан мусоидат наояд. Аммо, тавре ки таҷриба нишон дод, нусхабардории кӯр-кӯронаи таҷрибаи хориҷӣ бидуни ба назар гирифтани вижагиҳои иқтисодиёти кишвар хусусияти пурихтилоф дошт. Набудани барномаи возеҳи модели нави иқтисодии кишвар бӯҳрони иҷтимоӣ-иқтисодиро шадидтар намуд.

Соҳаҳои бонкӣ ва воқеии иқтисод он соҳаҳоианд, ки таъсири ҳамаи ҷузъҳои мусбат ва манфии иқтисодӣ давраи гузаришро яке аз аввалинҳо шуда эҳсос карданд. Бо вучуди набудани инфрасохтори мушаххаси хизматрасонии амалиёти пулию қарзии корхонаҳои саноатӣ дар шароити бозор дар мӯҳлати кӯтоҳтарин низоми самараноки бонкӣ ташкил карда шуд, ки дар бозори қарздиҳӣ мутобиқи стандартҳои ҷаҳонӣ хидмат мерасонд. Аз тарафи дигар, рақобатпазирии сусти аксари соҳаҳои ватанӣ якҷоя бо сиёсати пулию қарзӣ боиси ба истилоҳ долларизатсияи иқтисодиёт гардид. Қоҳиш ёфтани қобилияти харидории сомонӣ, вобастагии кишвар аз воридот, қанда шудани робитаҳои иқтисодӣ бо шарикон, набудани ҳеҷ гуна олоти бозоргири молиявӣ, ба истиснои сармоягузорӣ бо асъори хориҷӣ, афзоиши таваррум, мушкилоти қонунгузорӣ - ҳамаи ин боиси он гардид, ки дар бозор рӯҳияи ҳанноатӣ нақши ҳукмфармо касб кунад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон инкишофи иқтисод (истехсолоти моддӣ) ва ташаккули сохтори нави иҷтимоӣ-синфии ҷомеа вазифаи аввалиндарача ва асосӣ мебошад. Тибқи назарияи рушди марҳиланок ва равиши мушаххаси форматсионӣ ба баҳодихии рушди иқтисодӣ, маҳз ташаккули иқтисоди капиталистӣ метавонад афзоиш ва рушди минбаъдаи ҷумҳуриро дар ҷараёни тамоюлҳои умумичаҳонӣ таъмин наояд.

Мафҳуми “иқтисоди капиталистӣ” аз мафҳуми “бозор” нисбатан васеътар аст. Мундариҷаи хоҷагии капиталистӣ аломатҳои институтсионалӣ-таърихӣ ё матритсаҳои институтсионалии рушди тамаддуни иқтисодиро инъикос мекунад, ки принципҳои умумии сохтор ва ғаёлияти иқтисоди бозоргониро низ дар бар мегирад. Аз таърихи иқтисод маълум аст, ки асоси низоми иқтисодиёти капиталистӣ рушди истеҳсолоти молӣ ва пули мебошад. Пайдоиш ва ташаккули сохтори пул инкишофи иқтисодиро, ки ба хориқай сармоя, аз ҷумла сармояи қарзӣ (вомӣ) асос меёбад, таъмин намуд. Ҳаракати ин сармоя маҳз дар бозори сармояҳои қарзӣ ҷараён мегирад, ки дар он ҷо механизми ҷойивазкунии воситаҳои озоди пулӣ аз як субъект ба субъекти дигар, аз қарздехон ба вомгирон ташаккул ва рушд мекунад. Дар ин маврид қарз чун шакли ҳаракати сармояи қарзӣ баромад мекунад, зеро моҳияти иқтисодии қарз маҳз дар он аст, ки тавассути он

воситаҳои пулии муваққатан озод сармоя мегарданд.

Дар адабиёти иқтисодӣ шумораи зиёди таърифҳои бозори сармояҳои қарзӣ мавҷуд аст. Дар луғати иқтисодӣ ва феҳристҳои илмӣ қайд мешавад, ки бозори сармояи қарзӣ низоми муносибатҳои иқтисодӣ нисбат ба таҷаммуи воситаҳои пулии муваққатан озод, табдил додани онҳо ба сармояи қарзӣ ва бозтаксими он байни иштирокдорони раванди такрористехсол мебошад [5]. Дар сарчашмаи дигар, бозори сармояи қарзӣ чун соҳаи ташаккули талабот ва пешниҳод ба сармояи қарзӣ муайян карда мешавад. Бо ибораи дигар бозори мазкур соҳаи махсуси муносибатҳои молӣ буда, дар он сармоя ба қарз додашавандаи пулӣ чун объекти транзаксияҳо баромад мекунад ва талабот ва пешниҳод ба он ташаккул меёбанд. Ҳамин тариқ, бозори сармояи қарзӣ соҳаи иқтисод мебошад, ки дар он ҳаракати сармояи пулии озод дар низоми гирдгардиши сармояи ҷамъиятӣ рӯй медиҳад.

Агентҳои асосии бозор ва фурушандагони сармояи қарзӣ бонкҳои тиҷоратӣ ва инвеститсионӣ, ширкатҳои суғуртавӣ ва ғ. мебошанд, Агентҳои дигар, ба монанди давлат, ширкатҳои саноатӣ ва савдо, шахсони воқеӣ ба сифати харидор баромад мекунанд. Моҳияти бозори сармояи қарзӣ дар вазифаҳои зерини он нисбатан васеъ зоҳир мешавад:

- хизматрасонии мубодилаи мол тавассути қарз;
- иҷрои ҷамъовариҳои амонатҳои пулии субъектҳои иқтисод (корхона, аҳоли, давлат ва ғ.);
- табдилёбии фондҳои мавҷуда ва воситаҳои пулии озоди ҷамъият ба сармояи қарзӣ ва истифодаи он дар шакли инвеститсияҳо ба иқтисод;
- ҳаракати сармоя ҳамчун миёнарави ҳосаи ба ҳамаи агентҳои макроиқтисод (давлат, корхона, аҳоли ва ғ.), инчунин барои пӯшонидани хароҷоти давлатӣ ва истеъмоли, пӯшонидани касри буҷа, ташкили қарздиҳии ипотека ва ғ. хизмат мерасонад;
- раванд, таҷаммуӣ ва тамаркузи сармояро тақвият мебахшад ва сабаби ба вучуд омадани гурӯҳҳои пуриқтидори молиявӣ-саноатӣ мегардад.

Ҳамин тариқ, бозори сармояи қарзӣ андӯхт ва ҳаракати арзиши сармояро дар шакли пулии он инъикос мекунад. Маҳз дар ҳамин бозор бунёд ва истифодаи фондҳои гуногуни пулӣ дар шакли захираҳои қарзӣ ва қоғазҳои қиматнок сурат мегирад. Омӯзиши вазъи бозори сармояи қарзӣ чун категорияи иқтисодӣ, ба муайян кардани ҳаракат ва самти равиши фондҳои пулӣ барои инкишофи такрористехсоли ҷамъиятӣ, инчунин дараҷаи таъсир ба муносибатҳои иқтисодии ҷомеа имкон медиҳад.

Сохтори бозори сармояи қарзиро бо ду аломати асосӣ тавсиф додан мумкин аст: якум, аз рӯи аломати замонӣ. Тибқи аломати мазкур бозорҳои зеринро ҷудо кардан мумкин аст: а) бозори пул, ки дар он раванд ё транзаксия нисбати додани қарз ба давраи то як сол рӯй медиҳад; б) бозори пул, ки дар он сармояи пулӣ ба мӯҳлати нисбатан дароз (бозори қарзи дарозмуддат, аз 1 то 5 сол) пешниҳод мешавад, дуҷум, аз рӯи аломати вазифавӣ-институтсионалӣ [9, с. 117]. Айни ҳол бозори сармояи қарзӣ дар худ ду зинаи асосиро дар бар мегирад: бозори қарзӣ ва бозори қоғазҳои қиматнок. Бозори қоғазҳои қиматнок дар навбати худ, ба бозори ибтидоӣ, ки дар он эмиссияҳои нави қоғазҳои қиматнок харида ва фурухта мешаванд ва бозори дуҷумдараҷа, ки дар он объекти мубодила қоғазҳои қиматноки қаблан интишоршуда баромад мекунанд, ҷудо мешавад [8, с. 10].

Ҳамкориҳои қисматҳои гуногуни бозорҳои сармояҳои қарзӣ дар заминаи механизмҳои нархгузори асос меёбад, ки чунин унсурҳо, ба монанди меъёри фоиз ба

талабот ва пешниҳод, арзиши курбӣ, даромаднокӣ ва ғайраро дар бар мегирад.

Шарти асосии ташкили бозори сармоия қарзӣ: а) субот; б) коидаҳои аз ҷониби давлат таҳияшудаи бозӣ дар бозор; в) заминаи меъёрии ҳуқуқӣ; г) шаффофияти иттилоотии амалиёт; д) инфрасохтори хуб инкишофёфта ва доираи кофии иштирокдорони бозор.

Дар шароити муосир банкҳо, алалхусус банкҳои тичоратӣ, чун сохтори асосии бозори сармоия қарзӣ баромад мекунад. Алҳол бозори сармоия қарзӣ бо вазни хоси баланди алалхусус қарздиҳии банкӣ ва таҷаммуи зиёди хизматрасонии банкӣ дар он тавсиф дода мешавад. Тамоюли мазкур ба Ҷумҳурии Тоҷикистон низ таъсири ҳудро расонидааст. Ташаккул ва инкишофи бозори хизматрасонии банкиро чун шакли хосилаи бозори сармоия қарзӣ нисбатан муфассал баррасӣ менамоем.

Таъкид кардан зарур аст, ки сармоия қарзӣ дар марҳилаи инкишофи капитализм ба хусусиятҳои инкишофи сармоия истехсолӣ (саноатӣ) тобеъ буд, ки дар он моликияти хусусӣ ва рақобат инкишоф ёфта буд. Аммо ин равандҳо ва вазифаҳо дар шароити давраи гузариши ҷумҳурӣ ифодаи ҳудро наёфтанд, ҳарчанд ҳадаф ва вазифаҳои ислоҳоти иқтисодӣ маҳз ташаккули шароит барои инкишофи бахши хусусӣ ва рақобат ба ҳисоб мерафт. Баръакс, дар раванди ғайридавлатикунонӣ ва хусусигардонӣ гузариш аз сотсиализми давлатӣ ба ниҳоди сохтори давлатӣ-монополистӣ амалӣ шуд, ки на танҳо рақобатро хароб кард, балки тамоми сохтори муносибатҳои иқтисоди бозоргониро фаро гирифт. Дар ин шароит сармоия банкӣ ва умуман сармоия молиявӣ дар худ унсури ҷаллобиро таҷассум карданд. Бо ин мантиқи рафтор он манбаи номӯътадилӣ ва бӯҳронҳоро тақвият бахшид [10, с. 50]. Дар ин ҷо ба хотир овардани суханони Ф. Хайек бомаврид аст: “Аз косибон ва оҳангарон аз он сабаб метарсиданд, ки онҳо бо табдили субстансияҳои моддӣ машғул буданд; аз савдогарон аз он сабаб метарсиданд, ки онҳо бо табдили сифати ламснашаванда, чун арзиш машғул буданд. То кадом андоза одамон бояд аз банкдоре зиёдтар харосанд, ки табдилро тавассути ниҳодҳои аз ҳама абстрактӣ ва ҳиснашавандаи иқтисодӣ иҷро мекунад [11, с.179]. Ҷ.М. Кейнс низ таъкид мекард, ки “табдили соҳибкор ба ҷаллоб - ин зарба ба капитализм аст, зеро он тавозуни психологиро ки туфайли он мавҷуд будани нобаробарии даромад имконпазир аст, вайрон мекунад. Корҷаллонро танҳо аз он сабаб тоқат мекунад, ки даромади \bar{y} то андозае ба амали содиркардааш мувофиқат мекунад” [2, с.100].

Дар натиҷаи ин гуна рафтори тахминӣ меъёрҳои фоида дар бахши молиявӣ ба маротиб афзуданд, ҳол он ки дар бахши воқеии иқтисоди ҷумҳурӣ онҳо ба маротиб коҳиш ёфтанд (ҷадвали 1.)

Ҷадвали 1.

Сатҳи даромаднокии сектори воқеӣ ва банкии иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳандаҳо	2012	2015	2018	2018 бо % к 2012 с.
Қарзҳои низоми банкӣ, млн. сомонӣ	5421,3	9903,8	8741,3	161,2
Меъёрҳои фоиз тибқи қарзҳо	20,62	24,66	26,03	126,2
Даромадҳои фоизии банкҳо, млн. сомонӣ	292,6	1127,5	1163,9	397,7

Ҳафизова П.А. Оид ба масъалаҳои бозори сармояи қарзӣ дар низоми муосири иқтисодиёти кишвар

Даромадҳои ғоизӣ ба ҳисоби миёна ба як банк, млн. сомонӣ.	18,26	70,46	72,7	398,1
Даромадҳои ғоизӣ нисбати даромади умумии банкҳо	48,2	59,2	38,9	80,7
Маблағи ғоидаи корхонаҳои саноатӣ, млн. сомонӣ	135,2	448,5	572,3	423,2
Маблағи ғоидаи миёна ба як корхонаи саноатӣ, млн. сомонӣ	0,24	0,56	0,63	262,5

Сарчашма: Солномаи оморӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2019. Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе - 2019. С. 245, С.448. Бюллетени оморӣи банкӣ, - Душанбе; Банкҳои миллии Тоҷикистон. – 2018. -№12 (281). – С.34-50

Аз маълумоти ҷадвали 1. дида мешавад, ки дар давраи таҳқиқшаванда, яъне аз давраи 2012 сол то 2018 сол ҳаҷми сармоягузории қарзии низоми банкӣи ҷумҳурӣ 6 маротиба зиёд шудааст. Меъёри ғоиз аз рӯи қарзҳо дар давраи мазкур 26,2% афзуда, даромади ғоизӣ 3,9 маротиба зиёд шудааст.

Дар давраи баррасишаванда дар ҷумҳурӣ 16 банк амал менамуд ва даромади ғоизӣ ба ҳисоби миёна дар як банк дар 2018 сол - 72,7 млн сомониро ташкил мекард. Маблағи ғоидаи корхонаҳои саноатӣ ҳарчанд 2,6 маротиба зиёд шуда бошад ҳам, аммо қимати он ба як корхонаи саноатӣ дар соли 2018 ҳамагӣ 0,63 млн. сомониро ташкил кард, ки ин 115 маротиба аз даромади як банкӣи тичоратӣ кам аст. Дар маҷмӯъ, дар 2018 сол маблағи ғоидаи 904 корхонаи саноатӣ 572,3 млн. сомониро ташкил кард, ки ин аз ҳаҷми даромади ғоизии 16 банкӣи ҷумҳурӣ 2,1 маротиба кам аст.

Бояд қайд кард, ки дар соли 2018 670 корхонаи кишоварзӣ зараровар буданд [7, с. 448]. Дар шароити мазкур субъектҳои иқтисод, махсусан соҳаҳои соҳибқорӣи хурд эътидоли вазъияти иқтисодӣи худро аз даст доданд ва маҷбур шуданд, ки ба навъи расмӣ ё ғайрирасмӣ ташкили фаъолияти молиявӣ, бо сармояи ғайрирасмӣ қарзӣ рӯ оваранд аз ин рӯ зиёда аз 60% захираҳои пулӣ берун аз муассисаҳои банкӣ ҳаракат намоянд.

Стратегияи муосири низоми банкӣи ҷумҳурӣ хусусияти ҳанноти дорад. Давлат, Банкҳои миллии ва ҳамаи муассисаҳои бозори молиявӣи кишвар бо мақсади амалӣ намудани ҳадафҳои ҳанноти барои таҳкими ҳокимияти сиёсӣ-иқтисодӣ муттаҳид мешаванд. Ҳоло рақобат на дар майдони иқтисодӣ, балки дар майдони сиёсӣи пуршиддат мешавад, зеро “дасти ноаёни давлат” пурзӯр мешавад. Аммо ин равандҳо, албатта, гузаранда мебошанд. Тавре ки таърихи тамаддуни аксарияти кишварҳои тараққиқарда шаҳодат медиҳад, банкҳо ҳамчун муассисаҳои пешбари бахши молиявӣ, вобаста аз шароити табиӣ - таърихӣи инкишоф ва низоми сиёсӣи кишвар, аз стратегияи ҳанноти ба стратегияи созанда гузаштанд. Банкҳо дар ташкили гурӯҳҳои молиявӣ-саноатӣ фаъолона ширкат варзида, фаъолияти худро таҳти назорати ҷамъиятӣ амалӣ менамуданд ва тавачҷӯхро ба рушди бахши воқеӣи иқтисод равона мекарданд. Ин равандҳо дар ҷумҳурӣ акнун оғоз ёфта истодаанд. Аз ин рӯ, масъалаи назорати ҷамъиятӣ ба фаъолияти ҳокимияти сиёсӣ-иқтисодӣ ва интиҳоби шаклҳо ва усулҳои таъбиқ он ба миён меояд. Ба сифати олати асосӣ институте баромад мекунад, ки бо ҷунин маҳсулот ба монанди иттилоот саруқор дорад. Бояд қайд кард, ки пул ҳоло баъди гузаштан ба шакли электронӣ вазифаи иттилоотиро низ иҷро карда истодааст, бинобар ин метавон гуфт, ки “банкҳо” ҳамчун маҳзанҳои боигарӣи

чамъиятӣ бо “бонкҳои додаҳо” муттаҳид шудаанд. Бояд гуфт, ки баҳши иттилоотии иқтисодӣ, ки дар кишварҳои тараққикарда 70% -и аҳолиро фаро гирифта истодааст, ҳам нисбати нархгузори маҳсулоти ин соҳа ва ҳам нисбати муносибатҳои амволӣ, тақсимот, шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ ва тамоми низоми муносибатҳои иҷтимоӣ равишҳои куллан дигарро тақозо мекунад [6, с. 327-371]. Алҳол самти асосии ҷаҳонишавӣ фаъолиятҳои бозори молиявӣ, ба шояҳо ҷудо шудани шабакаи ҷаҳонии иттилоотӣ, суръатафзории савдои ҷаҳонӣ тавассути шаклҳои электронии алоқа ва намудҳои ҳисоббаробаркунӣ тамоюли конвергенсия мебошад [2, с.100].

Вобаста ба таъсири пуриқтисодии молияи ҷаҳонӣ ба ҳама равандҳои иқтисодии дар фазои ҷаҳонӣ аз ҷумла дар кишвар баамаломата зарур аст, ки тағйирёбии методологияи тадқиқро дар илми иқтисод ба назар гирем. Нисбати тағйироти амалишавандаи иқтисодӣ дар илми иқтисод ақидаҳо ва назарияҳои гуногун мавҷуданд. Назарияи институтсионалӣ баҳши молияро ба сохтори баҳши транзаксионии иқтисодӣ дохил мекунад [10, с. 206-207]. Аз сабаби он, ки харочоти транзаксионӣ харочоти истифодабарии низоми бозорӣ ё бартарафсозии дигаргуншавии низом мебошанд, аз ин рӯ, ба ақидаи онҳо, хизматрасонии мазкур самараро аз ҷиҳати иҷтимоӣ ғайриафзояданд, балки танҳо барои хизматрасонии ҳама намуди созишномаҳо харочоти иловагиро ба вучуд меоранд.

Ба андешаи мо, нақши хизматрасонӣ ва дар маҷмӯъ хизматрасонии транзаксионӣ дар эҷод ва афзоиши арзиши изофаи умумӣ зиёд мешавад. Хизматрасонӣ ҳамчун фаъолият муфид аст ва арзиши махсуси истеъмолиро ифода мекунад. К.Маркс қайд кардааст: “Хизматрасонӣ ... ба монанди дигар молҳо арзиши истеъмолии махсус дорад, зеро ин маҳсулот номи хоси “хизматрасонӣ”-ро гирифтааст ва он сифати фаъолиятро инъикос менамояд” [3, с. 413].

Аз ин лиҳоз системаи бонкӣ ҷузъи муҳими сурати гардиши сармояи корхонаҳои саноатӣ мебошад. Суръати гузариши сармоя аз мол ба шакли пулӣ бевосита аз қори возеҳ ва ҳамоҳангшудаи он вобаста аст ва баръакс. Шартҳои асосии ҳалли масъалаҳои қайд мазкур дар таҷдиди сохтори низоми бонкӣ ва рушди баҳши воқеии иқтисодӣ кишвар аст.

Дар шароити амалигардонии дигаргуниҳои амиқи иқтисодӣ, масъалаҳои танзими давлатии ҳамаи шаклҳои фаъолияти иқтисодӣ ба тағйироти азим дучор мешавад [4, с. 165]. Ташаккули механизми нави танзими бозори сармояи қарзӣ бидуни бознигарии куллии пойгоҳи қонунгузорӣ ғайриимкон аст. Ҳамзамон, ба таҳияи шаклҳо ва усулҳои асосии танзими давлатӣ дар ин самт муносибати низомманд талаб карда мешавад.

Бо фароҳам овардани шароит, давлат бояд ба рушди баҳши воқеӣ дар самтҳои асосии зерин таъсир расонад:

- тақвими додани сохтори бозори сармояи қарзӣ тавассути рушди қарздиҳии бонкӣ;
- ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ ва манфиатҳои иқтисодии миллӣ.

Тавре ки мушоҳида мешавад, манбаи пешниҳоди хизматрасонӣ меҳнат аст ва аз ин рӯ, арзиши нав ба вучуд меояд. Дар ин маъно, маҳсули бонкӣ (хизматрасонӣ) тавассути меҳнат ба вучуд меояд ва ҳамчун объекти хариду фурӯш дар бозори хизматрасонии бонкӣ ба мол табдил меёбад. Ҳангоми харидани ин маҳсул субъектҳои дигар иқтисод нӣзҳои истеҳсолӣ ва истеъмолии худро қонеъ карда, бо ин ба низоми муносибатҳои иқтисодӣ ва рушди иқтисод дар маҷмӯъ таъсир мерасонанд.

Пайнавишт:

1. Бюллетени омери бонкӣ, декабр, 2018. –125 с.
2. Кейнс Д. М. Трактат о денежной реформе / Избранные произведения. -М.,1993. – 543 с.
3. Маркс К., Энгельс Ф. – Изд. 2-е. – М.: Госполитиздат. Т. 26; Ч. 1. – 1962. – XXVI, 476 с., ил. (Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).
4. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. - М.,1997. – 165 с.
5. Рынок ссудных капиталов [Электронный ресурс] // Словари и энциклопедии. - Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p>. (Дата обращения: 28.08.2011).
6. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием / Новая постиндустриальная волна на Западе / Под ред. В.Л. Иноземцева. - М.,1999. – 545 с.
7. Статистический ежегодник Республики Таджикистан. – Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2019. – 448 с.
8. Татур И.И. Финансовый рынок: курс лекций / И.И. Татур. - Минск: БГЭУ, 2009. - 155с.
9. Шашитко А.Е. Неоинституциональная экономическая теория. - М.,1998. – 234 с.
10. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. - М.,1995. – 250 с.
11. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. - М.,1992. – 304 с.

Reference Literature:

1. *Bulletin of Banking Statistics, December 2018.* – 125 pp.
2. *Keynes D.M. Treatise on Monetary Reform // Selected Works.* - М., 1993. – 543 pp.
3. *K. Marx, F. Engels. The 2-nd edition.* - М.: Gospolitizdat. - V. 26; Part 1. - 1962. - XXVI, - 476 pp., illustrated. - (Institute of Marxism-Leninism under the Central Committee of the CPSU).
4. *North D. Institutions, Institutional Change and Functioning of Economy.* - М., 1997. – 165 pp.
5. *Loan Capital Market [Electronic resource] // Dictionaries and Encyclopedias.* - Access mode: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p>. - Date of access: 28.08.2011.
6. *Sakaya T. Value Created by Knowledge // New Post-Industrial Wave in the West / under the editorship of V.L. Inozemtseva.* - М., 1999. – 245 pp.
7. *Statistical Annual under the Auspices of the Republic of Tajikistan 2019, Agency on Statistics under the Auspices of Tajikistan Republic President, Dushanbe – 2019.* – 448 pp.
8. *Tatur. Financial Market: Course of Lectures / I.I. Tatur.* - Minsk: BSEU, 2009. - 155pp.
9. *Shastitko A.E. Neo-Institutional Economic Theory.* - М., 1998. – 234 pp.
10. *Schumpeter J. Capitalism, Socialism and Democracy.* - М., 1995. – 250 pp.
11. *Hayek F.A. Pernicious Arrogance,* - Moscow, 1992. - 304 pp..